

van leraren, en van Beijgaard, die onderzoek heeft uitgevoerd naar de manier waarop leraren hun professionele identiteit percipiëren. Daarnaast kwamen in het symposium *Professionalisering van leraren, onderzoek in ontwikkeling* cognities van leraren in verschillende vormen (interactieve cognities, opvattingen, concepten, et cetera) naar voren. In dit symposium presenteerden onderzoekers hun onderzoek dat zich in een beginstadium bevond, en daardoor een goede weerspiegeling vormde van recente ontwikkelingen binnen het onderwijs- en opleidingsonderzoek. Er werd onder meer aandacht besteed aan concepten van leraren (De Vries), praktijkkennis van leraren (Meijer) en alternatieve opleidingswegen (Buitink).

Onderzoek dat aansloot bij ontwikkelingen binnen de *Nederlandse context* concentreerde zich met name rond het thema 'beroepsprofielen', ofwel de (nieuwe) rollen en taken van leraren. In de papersessie 'veranderd leraarschap' kwam dit thema in verschillende studies (Brandsma, Koelma & Meelissen; Lunenberg; Pannebakker & Vermeulen; Van der Ploeg & Oudejans) uitgebreid aan bod. Daarnaast is ook de studie van Buitink over de 'in-functie' leraaropleiding een vermelding waard. In deze studie wordt een mogelijke alternatieve leerroute - de 'student' volgt een leraaropleiding terwijl hij of zij al een baan in het onderwijs heeft - onderzocht en geëvalueerd. Resultaten van deze evaluatie waren nog niet beschikbaar, maar de belangstelling hiervoor is groot. De overeenkomst tussen studies in de twee ontwikkelingslijnen is dat ze alle streven naar een verdere *professionalisering* van leraren. Professionaliteit kan dan enerzijds worden opgevat als aandacht voor het leraarsberoep als professie. Onderzoek naar aanleiding van ontwikkelingen in de Nederlandse situatie gaat uit van deze opvatting van professionaliteit en houdt zich bezig met de status van het leraarschap als beroep. Anderzijds kan professionaliteit worden gezien als het professioneel denken en handelen van leraren. In dit geval wordt de leraar gezien als een professional, en in onderzoek wordt geprobeerd inzicht te geven in deze professionaliteit van de leraar. Onderzoek naar praktijkkennis en naar onderwijsconcepten van leraren valt hierbinnen te plaatsen.

Gezien de uitgebreide aandacht op dit congres voor de cognities van leraren en de afne-

mende belangstelling voor onderzoek dat zich alleen richt op leraarsgedrag, is het maar de vraag of de term 'leraarsgedrag' binnen de divisienaam gehandhaafd kan blijven. Misschien dat een term als 'professionalisering van leraren' beter zou zijn. Dit geeft in ieder geval het algemene thema van de bijdragen van deze ORD weer.

Beroeps- & Bedrijfsopleiding

(E. Gielen, UT, Twente)

Het programma van de divisie Beroeps- en Bedrijfsopleidingen bestond dit jaar uit 3 symposia, 3 discussiebijeenkomsten, 7 paperpresentaties en een forumdiscussie. Enkele van deze onderdelen waren parallel geprogrammeerd.

Het eerste symposium, onder voorzitterschap van Nijhof en Mulder (UT), was getiteld *Loopbaan en profielen van bedrijfsopleidingen*. Achtereenvolgens werd onderzoek gepresenteerd over de professionaliseringstendenzen bij opleiders in Nederland (Thijssen, Rabobank Nederland), over huidige en toekomstige rollen en kwalificaties van opleiders in Nederland (Van Ginkel, UT) en over de huidige rollen en kwalificaties in vier Europese landen (De Rijk, UT). Stokking (UU) ging als eerste discussiant in op de methodologische aspecten. Hij noemde met name het probleem van de representativiteit van de steekproeven en de niet altijd duidelijke of consequente hantering van begrippen. Lindeboom (NVvO) onderstreepte, behalve enkele kritische noten (steekproef, snelle veroudering data), het belang van dit type onderzoek in verband met de ontwikkelingen op het gebied van certificering van instituten en professionals.

Het tweede symposium was getiteld *Organiseren van leersystemen in ondernemingen*. Het stond onder leiding van Van der Krogt (KUN). Hier kwamen aan de orde: de kwalificatieproblemen en strategieën van actoren in een bedrijf (Kerkhof, SPD); managers en uitvoerenden over het leersysteem in hun organisatie (Ter Woerds, QPS Lochem), een vergelijkende analyse van leerprojecten in arbeidsorganisaties (Poell, KUN), organisatiekenmerken en leren op de werkplek (Van Moorsel, KUN), en over informeel leren en arbeid (Kwakman, KUN).

In het laatste symposium over *Deelname*

aan bedrijfsopleidingen door ouder personeel met als voorzitter Prevo (Rabobank Nederland) werd verslag gedaan van drie samenhangende onderzoeken binnen Rabobank Nederland over de factoren die van invloed zijn op het al of niet deelnemen van oudere personeelsleden aan bedrijfsopleidingen. Allereerst een onderzoek over de bedrijfskundige condities (Thijssen) en de onderwijskundige condities (Cramer) voor scholingsdeelname in de mid career fase en ten slotte over de onderwijskundige condities voor jongere en oudere werknemers (Alberink). De discussie spitste zich toe op de wijze waarop leerprincipes aan de respondenten zijn aangeboden (waarom geen prioriteit aangeven, alle positief geformuleerd) en op de relatie tussen de werkelijke mogelijkheden voor loopbaanontwikkeling (voor de laagopgeleiden) en het streven naar een hogere scholingsdeelname.

De forumdiscussie had als titel meegekregen *Kwaliteit van beroeps- en bedrijfsopleidingen*. De forumleden waren afkomstig uit het bedrijfsleven, universiteit en ministerie. Er bestonden, uiteraard, uiteenlopende standpunten. De discussie concentreerde zich met name op de certificering van opleidingsinstituten. Het beoogde effect van certificering is volgens de voorstanders dat de klanten weten wat ze kunnen krijgen, een soort garantie dus. En natuurlijk kan het voor de gecertificeerde instituten als marketinginstrument worden gebruikt. Daar staat tegenover dat het in de dienstverlenende sector niet mogelijk (niet wenselijk?) is om procedures te standaardiseren zoals in de productie-industrie waar ISO van afkomstig is (Van Aken). Maar volgens Kerklaan is het bij certificering juist de bedoeling om te werken met een minimum set van regels en vooral te zoeken naar mogelijke risico- en faalfactoren. Hij is van mening dat het juist professioneel is kritisch te kijken naar de kwaliteit van de processen. Volgens Scheerens leiden systemen van kwaliteitszorg die proceskenmerken onafhankelijk van outputs waarderen (gegeven de onvolledige kennis over proces-output relaties in onderwijs en opleidingen) tot goal-displacement, bureaucratie en symbolisch gedrag en daardoor waarschijnlijk tot kwaliteitsverlies. Het wekken van een soort schijnzekerheid dus; zoals Weggeman het formuleerde 'een van buiten veroorzaakte duffigheid'.

De eerste discussiebijeenkomst was gewijd aan Kessels' proefschrift *Toward design standards for curriculum consistency in corporate education*. Eerst gaf Kessels een korte inleiding, waarbij onder andere het belang werd benadrukt van de relationele benadering (met als output externe consistentie) als noodzakelijke voorwaarde naast de interne consistentie van een opleidingsprogramma. De twee discussanten onderstreepten het belang van communicatie en commitment over opleidingen. Zij stelden wel de vraag of het management wel bereid is voldoende tijd en energie te besteden aan het bereiken van een dergelijke mate aan externe consistentie. Bovendien werd gesuggerd dat in dat geval de resultaten van een opleiding haast automatisch positief worden beoordeeld.

In de discussie rondom de *methodologische aandachtspunten in onderzoek bij beroeps- en bedrijfsopleidingen* bleek dat wederom de representativiteit van de steekproef in survey-onderzoek een groot probleem is (Bellemaker, UT). Niet alleen het aantal taken (283) maar ook de context-afhankelijkheid van de taken leidden tot vraagtekens bij de interpretatie. Bij het onderzoek van Mulder (RISBO) richtten zich de vragen vooral op de operationalisatie van het concept toenemende complexiteit. Bij Glaudé (UU) was de voorgestelde definitie voor werkplekopleidingen aanleiding voor vragen en discussie.

De laatste discussie over *dualisering in het mbo* onder leiding van Römkes (CIBB) had als uitgangspunt een project waarbij de ontwikkeling van modellen voor duaal leren voor het middelbaar beroepsonderwijs het doel was. Na een presentatie van het project en de belangrijkste resultaten werd er gediscussieerd over bijvoorbeeld de betekenis van de resultaten voor vervolprojecten.

De paperpresentaties waren ondergebracht in enkele thema's. Onder het thema *opleidingsbeleid in arbeidsorganisaties* kwam De Witte (KU Leuven) aan het woord over vormingsmodellen in organisaties en de rol van de universiteit. Bij het thema *onderzoeken in het mbo* waren de onderwerpen: intern rendement en de breedte van het opleidingsaanbod (Batenburg & De Boer, RUG); en leerstijlen in het mbo (Riteco-Slaats, KUB). Onder de vlag van de *invloed van de organisatiecontext op effecten van*

opleidingen sprak Thijssen (Rabo) over de organisatietypen en HRD-activiteiten, Versloot (UU) over de organisatorische context van bedrijfsopleidingen en Gielen (UT) over de toetsing van een model voor transfer of training.

Hoger Onderwijs & Volwasseneneducatie (W. Holleman, IVLOS/UU, Utrecht)

De ORD-divisie Hoger Onderwijs en Volwasseneneducatie bestond uit drie themasessies en een 'varia'-sessie. De themasessies gingen respectievelijk over internationalisering, bevordering van de studievoortgang, en aansluiting tussen voortgezet en hoger onderwijs. Met name bij het tweede thema, bevordering van de studievoortgang, was de zaal stampvol. Waren de desbetreffende papers van sublieme kwaliteit? Of boden zij een grandioze bijdrage aan de voortgang der wetenschap? Neen, maar het hoger onderwijs heeft dringend behoefte aan richtlijnen en ideeën voor de beheersing van het studietempo.

Vroeger was de VOR met haar jaarlijkse ORD een platform van academische onderwijsonderzoekers. Tegenwoordig wil de VOR niet alleen een platformfunctie voor kennis-*producenten* maar ook voor verspreiders en gebruikers van onderwijskundige kennis vervullen: onderwijskundig ontwerpers en adviseurs, schoolbegeleiders, docententrainers, opleidingsfunctionarissen. De ervaringen van de divisie HO & VE tonen aan dat ORD-programmering per onderwijsveld dan in een behoefte voorziet.

De twaalf HO & VE-papers werden alle gekenmerkt door een grote *praktijkgerichtheid*. Ze vielen in drie categorieën uiteen. In de eerste plaats waren er papers waarin een bepaald product werd beschreven, dat ontwikkeld was in een bepaalde faculteit of instelling en dat (formatief) geëvalueerd was door de betrokken onderzoeker in opdracht van de lokale klant: blokonderwijs in Delft, probleemgestuurd onderwijs in Maastricht, 'on the job' studievaardigheidstraining in Twente, een mentorensysteem (en met name een mentortraining) in Delft, hoger onderwijs voor ouderen in Rotterdam. De onderzoekers hadden geen moeite gedaan om tot meer generale conclusies te komen, maar het publiek was geïnteresseerd en blij met de concrete informatie en ervaringen.

Een tweede categorie papers was eveneens het resultaat van contract-research, maar het onderzoek was grootscheepser en de vraagstelling was rechtstreeks relevant voor een groter deel van het hoger onderwijs: studeren in het buitenland en verschillen in studieklimaat tussen Nederland en Vlaanderen, studiesucces van allochtone en buitenlandse studenten in Nederland, mogelijke maatregelen tegen studievertraging en -mislukking bij fysiotherapieopleidingen in Nederland. Interessante, vooral beschrijvende bevindingen, maar de onderzoekers namen (of kregen) te weinig tijd voor analyse en reflectie.

De resterende categorie papers omvatte twee proeven van onderzoek ter predictie van studiesucces op basis van vakkenpakket, eind-examencijfers en subjectieve taxatie van de eigen slaagkans. Geclaimd werd dat dit type onderzoek kon bijdragen tot meer gefundeerde overheidsbeslissingen, maar dat moet nog worden waargemaakt in zorgvuldigheid geredigeerde onderzoekspublikaties. Verder werd er een onderzoekscommentaar gepresenteerd op het rapport van de commissie Studeerbaarheid (1992).

De eerste indruk van de twaalf abstracts en van de elf presentaties (de twaalfde werd teruggetrokken) is dat de hogeronderwijs-research zich relatief *weinig* laat *voeden* door bestaande *beschrijvingsmodellen*, *theorieën* of *technologieën* en weinig gericht is op generalisering, modelvorming en ontwikkeling van theoretische of technologische kennis. Die indruk kan faliekant fout zijn, want de abstractschrijvers en presentatoren moesten woekeren met de hun toegemeten ruimte (resp. één pagina en één kwartier): we zullen dus de eventuele publikatie van hun volledige papers moeten afwachten. Maar op zichzelf is het risico van theoretische armoede inherent aan praktijkgericht en door de marktvraag gestuurd onderzoek. Toch zijn er aanwijzingen dat de twaalf HO & VE-papers in dit opzicht niet representatief zijn voor het HO & VE-onderzoek in Nederland: de selectie is veeleer een artefact van de ORD-programmering.

Zowel de VOR als het ORD-programma zijn overwegend georganiseerd in *academische* deeldisciplines. Er zijn slechts drie *veldgerichte* divisies: lerarenopleiding en leraarsgedrag, hoger onderwijs en volwassenen-